

ИЗВОР СМЕХА У ЋОПИЋЕВИМ РАТНИМ РОМАНИМА ЗА ДЕЦУ

Ивана Анђић
Драгана Деспотовић

Апстракт: Бранко Ћопић је своје радове посветио људима у средини у којој је одрастао, те су га ти радови обликовали у приповедача који о свом родном завичају пише са много топлине и љубави. Посветио се томе да читаоцима представи људе који су се задовољавали малим стварима. Ћопић је генерално писао о ратној тематици, те је тако и стварао ликове у својим делима. Важан део његових дела био је хумор.

Ћопић је трајност свог списатељског и творачког умећа обезбедио у незаборавним делима као што су „Доживљаји Николетине Бурсаћа“ и „Баишта сљезове боје“. У делу „Баишта сљезове боје“ описао је своје детињство те је приказао свој завичај кроз доста тужних, сетних и хумористичких тренутака.

Током година се показало да је вредност Ћопићеве литературе велика, његов хумор прожима и најсудбоносније часове. Његов смех је специфичан, његов смех је кроз сузе, описује реалност кроз све недаће живота и кад умире драги деда и кад се на фронту гине, и онда кад се нема хлеба, Ћопић је у свему проналазио хумор и повезавао га са трагедијом (Јевтић, 2000: 124).

Ћопић је по природи нежан и племенит песник, који долази из брђанских крајева, али је ипак у души остао дете, маштао о природи и животињском свету.

У Ћопићевом језику садржан је и он сам: део завичајне логике и мишљења и говорења, ехо патријархалне етике, лично умеће и дар да „ствара речи“, и намешта их где им је право место. Ћопић језиком гради специфичан лик; њиме он засмејава читаоца и разведрава његову тугу; лирски га оплемењује, окрилаћујући значења и појаве које доноси живот у најразличитијим приликама и поводима (Вукић, 1995: 54).

У семантичком и синтакстичком смислу он је непогрешив: значење неких речи, иако регионално и локално, увек је смислено и логично, а реченица у монологу и дијалогу тече динамиком народне елоквенције.

Кључне речи: Ћопић, хумор, ратни романи за децу.

Одлике хумора у Ћопићевим делима

Бранко Ћопић (1915–1984) је у својим књижевним радовима исписао мемоаре свога детињства. Налазећи у том периоду неисцрпно врело инспирације и уверен да су погледи на свет хумористе и детета веома слични, деци је подарио дела пуна ведрине и хумора. Анализа елемената уметничке структуре (језичка комика, обликовање комичних јунака, комичне ситуације и сл.) потврдиће да је Ћопић један од најизразитијих хумористичких писаца у српској књижевности.

Својим првим публикованим књижевним радовима – збиркама приповедака *Под Грмечом* (1938) и *Борци и бјегунци* (1939) – као и романима и приповеткама објављеним после

рата, Бранко Ћопић је наговестио основне теме свог књижевног рада: завичај, детињство, рат, народноослободилачка борба и „хумористичко сатирични поглед на савремене прилике“ (Bandić, 1985: 412–419).

Објавивши 1939. године збирку анималистичких бајки *У царству лептирова и медведа*, Ћопић ће назначити своје опредељење за свет детињства, који ће бити једно од најзначајнијих врела инспирације овог писца. Отуда су сви проучаваоци српске књижевности за децу указивали на значај Ћопићевог дела, посебно наглашавајући да се оно наметнуло као „велика метафора детињства“ те да је у неким елементима стварања, „поготово у жанровском богатству поетских садржаја“, надмашио и Змаја, који је у време када се Ћопић појавио, био и даље образац поетског стварања за децу (Милановић, 1983). О Ћопићевом књижевном делу је сразмерно пуно писано, постоји обимна књижевноисторијска и критичка литература која се бави животом и стваралаштвом некада омиљеног и најчитанијег југословенског писца. Ипак, студиознија и детаљнија тумачења његовог дела у светлу савремених теоријских парадигми су још увек спорадична, а откривање једног новог, још недовољно осветљеног Ћопићевог стваралачког лика, стоји пред истраживачима као креативни и подстицајни изазов, али и дуг према делу које представља један од најзначајнијих опуса српске приповедачке линије традиционалистичке поезике.

Бранко Ћопић је био занесен детињством, које је било непресушни извор његовог надахнућа, и то не само његово „босоног“ детињство, него и „једно сањано, измишљено, идеално стање људског живота“ када се „живот схвата и живи као игра, немирлук и слобода“ и када је „живот слободан као маштање и леп као сан“ (Милановић, 1983). У сећањима на детињство Ћопић је налазио уточиште од суморне свакодневице, животних недаћа и проблема. И тврдио је да се од „нељудског света човек спасава враћањем у детињство“ и стварањем визије неког новог, бољег и „људскијег“ света од онога који га окружује (Ченгић, 1987: 56–74).

Он је гајио и утопистичку веру у могућност човековог моралног преображаја у коме главну мисију треба да одигра дечје поимање света. Веровао је да би људи „постали бољи кад би више читали бајке и ведре књиге за децу“.

Међутим, он је, истовремено, истицао и своју предодређеност да ствара за децу: „Да нисам писао за децу, мислим да се као уметник никада не бих до краја изразио и реализовао“. Детињство је Бранку Ћопићу, према властитом признању, дало „основну грађу и главне елементе“ да од њих зида своје куле. И, заиста, у тим Ћопићевим грађевинама има авантура, игре, несташлука, радости и шале. Све оно што рађа тугу и бол, смештено је у други план, јер писац жели да прича деци „само лепе ствари, јер то једино остане иза човека и то је било једино богатство“ његових јунака.

Ведрина и оптимизам којим одишу Ћопићеве књиге били су израз бунта и отпора ратном безумљу и суровости живота. Они су, надаље, „прерастали једно време и постали начин пишчевог размишљања и мото који је нудио другима у превазилажењу свевременских недаћа“ (Вукић, 1995: 142).

Мрачним слутњама и визијама које су доносиле године рата Бранко Ћопић пружао је као противтежу и спасоносни лек литературу пуну радости, ведрине, смеха, „плавих бајки“ и оптимизма, који неретко свима нама недостаје. Несаломив дух Ћопићевих земљака напајао их је снагом да истрају и опстану. Личанин пореклом, гдје је свет увијек спреман на шалу, Ћопић је од својих предака добио у наслеђе дар за комично, који га је и предодредио да постане један од наших највећих хумористичких писаца. Енес Ченгић, Ћопићев дугогодишњи пријатељ, у предговору књизи *Ћопићев хумор и збиља*, говори о необичном и несвакидашњем Ћопићевом дару за приповедање: овог „ненадмашног“ усменог приповедача красио је „жив, шеретски, насрадински начин казивања и стреловита реаговању на успутне доживљаје и сусрете“ (Ченгић, 1987: 56–74).

Ћопић је у хумору видео „штит према свим невољама које човека у животу сналазе“ (Ченгић, 1987: 56 – 74).

Ћопић је поистовећивао хумор и књижевност за децу, јер „хумориста и дете сличним очима гледају свет, дете не познаје, а хумориста не признаје правила живота која су људи одавно измислили да се о њих саплићу“ (Ченгић, 1987: 56-74).

Хумор је, такође, један од најуспелијих начина да се успостави комуникација с децом. Велики број песника за децу истицао је значај хумора. Душан Радовић је веровао да добар

песник за децу мора да буде не само кратак, већ и да прича смешно и измишља немогуће ствари. Драган Лукић је у песми *Смећа деци* већ у наслову истакао приоритетан значај хумора за децу, јер су оптимизам и ведрина, произашли из дечје игре, начелни ставови његове поетике. Хумор апсорбује и машту, и игру и збиљу, на алузивни, иронични, нонсенсни или какав друкчији начин. Ћопићев непосредни и спонтани хумор има извориште у усменој књижевности, у предањима која је чуо од свог деде Рада и стрица Ница, у шаљивој причи, шаљивим песмама и лагаријама. Томсојеровска природа дечака Бранка Ћопића који је, гоњен авантуристичким духом, био протагониста или иницијатор бројних незгода и несташлука, добила је свој ехо у Ћопићевој прози за децу. Тек када читамо Ћопићева сећања из детињства, у потпуности разумемо откуд толико шеретлука, анегдота и шале у његовим делима. Немирне природе, увек спреман на шалу, он је знао да унесе јежа у кућу, да ошиша коња Кушљу, да надмудри сеоског инацију, чобанина Ђукана и, управо, попут Тома Сојера, да извуче корист за себе, да поткује мачка, напије пса и подигне га на дрво итд. (в. Ченгић, 1987). Зато је Ћопић и тврдио да су „људи без слуха за хумор страшно осиромашени за ведром димензијом живота“ (Ченгић, 1987: 222).

Комика језика остварује се у овим песмама на лексичком плану и плану одређених стилских фигура. Док описује штеточину Јолета, Ћопић наводи:

„Читаве године прошле,
тако ми људи веле,
он школску ограду ломи
да простиш – као теле“
(Ћопић 1964а: 339).

Хумор у Ћопићевим делима проистиче из „комике говора и изговореног, комике вица и досетке, анегдоте, комике игре, комике покрета, изгледа [...], игре речима и појмовима“ (Миљинковић, 2007: 248). Ћопићев језик и лексика извориште су хумора. Добро познајући свој крај, био је у могућности да опонаша говор људи тог краја и да му да додатну семантичку димензију. Специфичне псовке, узречице, изреке, нонсенсне синтагме резултат су Ћопићеве умешности у игри речима. Збирком *Приче испод змајевих крила* (1953), Ћопић назначаваша своју хумористичку интенцију. Апсурд и нонсенс уводне реченице: „Нећеш ми вјеровати, али све је ово истина, мачкове ми пређе“, као и *Изокренуте приче*, „која је претрпела земљотрес“ (којом се затвара збирка), јасан су позив деци на дружење и игру. Авантура у којој треба вратити на своје место све што је земљотрес испретао и изокренуо, веома је инспиративна за децу. Корнеј Чуковски нонсенс образлаже синтагмом „смислене бесмислице“, док овакве текстове обједињује термином „песме изокреталице“ и с тим у вези пише: „Битна одлика ових игара је у томе што су оне по својој природи комичне: ниједна друга игра не приближава толико дете самој суштини хумора“ (Чуковски, 1986: 250). Нонсенс стимулише мисаоне процесе, јер дете треба да установи шта је у тој „изокренутој причи“ нелогично, а те супротности изазивају смех и ведро расположење:

„Пут распали низ чичу дижући својом широком прашином облаке опанака. Од тога се уплашише кола, па у трку изврнуше коње, а узда испусти кочијаша и бубну ледином о леђа. [...] Кућа се препаде, ускочи у бабу и забрави кључ вратима, а сирото дрво попе се на чичу и горе се ухвати граном за руке очекујући двориште да дојури у вука“ (Ћопић, 1964в: 232).

Дечји шеретлук и шеретлук одраслих, настао у игри или у специфичном односу према људима из окружења и ближњима, такође је био повод за грађење хумора. Тако деца, велики љубитељи чоколаде и слатких намирница, нуде се да буду директори фабрике за чоколаду. Стално надмудривање одраслих и деце у основи је огласа којим унук продаје баку, због чега му се бака убрзо одужује и одлучује да и она њега прода. Такође, незгоде које прате несташну децу и њихове поступке пропраћене су Ћопићевим врцавим коментарима: баштован Крум огласом опомиње децу да има псето које ће му чувати воћњак, а Срђан Оклобција, „бивши тобција“, наизглед наивно и искрено позива децу да би им вратио предмет који је пронашао:

„Лопту од крпе нашо сам. Позор!
Јуче ми њоме разбише прозор.
Весели стрелац нек ми се сврати,
да му је чика у реду врати“ (Ћопић, 1964а: 547).

Хумористичке ефекте Ћопић је остварио и на лексичком плану. Употреба речи и синтагми карактеристичних за жаргон даје посебан допринос комеди: *ћипнути, уцмекати, кебати, кркати, чмавати, звекнути, чова, трба, лудаја, шкљоцара, шиба, продавати зјала, пасти с крушке, запржити чорбу* и сл.

Мешање аугментатива, деминутива и хипокористика чини израз експресивнијим и често је извориште хумора: *репина, вучина, дедица Мраз, фесић красни, зеричак, прутућ. Хифенска метафора: јорганбрдо, Сланина царство, табанвоз, табанточкови* и слично такође доприноси комичности песничког израза.

Оксиморонске конструкције, карактеристичне за Ћопићева прозна дела и, посебно, лик пољара Лијана, ређе се сусрећу у његовој поезији, али су веома ефектне: „Станидер, лијо, црвено псето“ (Ћопић, 1964а: 414).

Бранко Ћопић је стихове инкорпорирао и у своја прозна остварења за децу, чиме је авантуре јунака у романима *Пионирска трилогија* и *Магареће године* додатно истакао и учинио сугестивнијим.

Без обзира да ли је своје јунаке сместио у тешко и сурово ратно доба или у безбрижне адолесцентске школске дане, хумор је оно што их често покреће на акцију, али и оно у чему налазе спас од суморне свакодневице. Хумористички пасажи у Ћопићевој поезији и прози потврда су да његова визија боље и светлије будућности није патетична прича којом се он уклапа у општи тренд, већ искрена вјера у добро које доноси надлазеће време.

Ћопићев смех, и када је тужан, и када се иза њега крије пишчева сета, обједињује у себи радост и тугу. У његовом хумору доминира вербална комика, доброћудни и ведри смех, бројне анегдоте и оптимистичка визија живота карактеристична за јунаке сиромашног крајишког предела, јер Ћопић је, као и Карел Чапек, веровао да је дар за комично привилегија сиромашних.

Технике хумора које у структурирању комичног користи Ћопић у Пионирској трилогији

Хумор је прва асоцијација на помен прозног стваралаштва Бранка Ћопића, како код читалаца тако и код већине књижевних критичара. Сам писац је често истицао своје одређење за хумористичку књижевност образлажући свој став жељом да приповедање ослободи туробних и тешких тема, да приступи човеку оптимистичном и насмејаном презентацијом те да на тај начин у „његов живот унесе трачак ведрине“ (Ћенгић, 1987б: 225–226). Ћопић је проницљив у запажању карактеристика добрих хумориста – које описује као ствараоце који су успели задржати дечју уобразиљу те могу да испоље своју креативност јер се осећају потпуно слободни, без граница пред собом, нису уковани у норму, немају оне обзире који их спутавају. Његова размишљања о хумористима који занемарују уобичајен поглед на свет и представе о стварима подударају се са ставовима Артура А. Бергера, а које наводи Весна Трифуновић (2007) у својој антрополошкој студији *Базичне технике хумора по Артуру А. Бергеру*. У поменутој студији ауторка наводи да је Бергеров рад био усмерен на истраживање модела хумора, а резултат тог рада је идентификација четрдесет и пет техника које производе смех, разврстаних у четири категорије. Трифуновићева наводи Бергеров став да су наведене технике хумора универзалне (нарочито на примерима вицева) те да аутор сматра да су „технике важније и од форме будући да виц може бити срочен у виду загонетке, или да загонетка може бити претворена у виц, без икакве промене у погледу технике која производи хумор“. Ипак, Трифуновићева уочава да постоји проблем и то у категорији језика јер најбитнији предуслов за разумевање хумора заснованог на неком језику свакако је добро познавање тог језика и културе.

Категорије и технике хумора:

- **Језик** – алузија, бомбастичност, дефиниција, претеривање, шалвост, увреда, инфантилизам, иронија, неспоразум, прекомерна, дословност, игра речима, доскочице, исмејавање, сарказам, сатира;
- **Логика** – апсурдност, случајност, аналогија, каталог, коинциденција, разочарање, незнање, грешке, понављање, преокрет, ригидност, тема/варијација, поређења;

- **Идентитет** – пре/после, бурлеска, карикатура, ексцентричност, непријатност, откривање, гротеска, имитација, имперсонализација, подражавање, пародија, размера, стереотип, разоткривање;
- **Акција** – потеря, слапстик, брзина;

Примењујући Бергеров модел наводимо неколико примера техника хумора које у структурирању комичног користи Ћопић у *Пионирској трилогији*.

Језик као категорија хумора

Алузија – „А шта је радио тај пољар с Грахова? Чмавао под неком крушком, зна се. Да сам ја био на његовом мјесту, ја бих томе ђаку Принципу отео пуцаљку па с њом у свој торбак и готово с ратом. Шта ће дјечаџима оружје! – И ти би, значи, читав свјетски рат у торбак? – питали су слушаоци. – У торбак, јакако! Видјели би они ко је пољар Лијан из Липова. [...] Наравно, Лијан је касније сазнао ко је био славни Гаврило Принцип и зашто је почео први свјетски рат, али још годинама сељаци су му се ругали да је стрпао рат у торбак и чим би се он појавио на прагу крчме, неко би повикао: – Не отварај торбака, биће рата!“ (СВ, *Оде пољар за дјечаџима*, 184)

Бомбастичност – „Па добро, високопоштована и нископоткована мазго, зар ја због тебе изједох оволики страх и овако се натрчах, а? Знаш ли ти да сам ја пољар, главни заповједник сваке стоке, па и мазги? Зар се тако поштује старјешина, је ли ти, кокошја овцо, да не речем, говеђа прасицо? Мазга као мазга, слушала га је ћутке, с коњским миром и магарећом равнодушношћу. – Шта, не разумијеш ме, знаш само талијански? – подругну се чича. – Охо, лијена госпођо, бела сињорина, грација, Абација, мазгација, трчација!“ (СВ, *Гаврилово буре и Лијанове боце*, 296)

Дефиниција – „Тако исто туцаком називају и каквог здравог чврстог момчуљка који је кадар све издржати“ (СВ, *Раде Бановић – Туцак*, 341).

Претеривање – „Гаврилово ‘учење’ било је такво да се читава барака тресла, нешто од његове громке гласине, нешто од смијања остале братије. Гаврилово ‘о’ орило се по читавој околини иако су врата била затворена, ‘и’ му је личило на скичање старог свињчета кад га кољу, ‘у’ је хучало као фабрика дувана у Бањој Луци, а од његова ‘е’ дизала се коса увис као кад слушате поноћно страшило, дрекавца“ (СВ, *Алкохол, авијација и аналфабете*, 240).

Шаљивост – „Дођем, на примјер, из школе кући и напричам дједу како сам чуо од учитеља да нам је Индијски океан објавио рат. Згране се дјед, препадне се, хуче и тражи по кући шубару, штап, опанак и своју парадну ногу да иде учитељу... – Какав сад опанак и парадна нога? – почиње да се интересује командир. – Зато што мој дјед има само једну ногу, а другу је изгубио у некој буни, па умјесто ње има двије вјештачке: једну просту, липову, за радни дан и другу, парадну, од алуминијума, за свечане згоде. – Та иди бестрага, момче! Поред све бриге насмија се командир. – Какав ли је то треноги алуминијумско-дрвени дјед?“ (СВ, *Раде Бановић – Туцак*, 339–340)

Увреда – „Ил' сам ја глува чобанска кучка, ил' сте ви будаласти магарећи сомови кад ово не чујете [...] Еј, Лијане, Лијане, ошишана кобилећа овцо!“ (СВ, *Алкохол, авијација и аналфабете*, 241)

Инфантилизам – „Кад год би Гавро код куће нешто погријешо, она би дизала прстић, набирала обрве и строго укосила очи, тако да је он премирао од страха прије нек би она и проговорила: – Но, но, Гаврило, не смијеш то радити! Тако и на полагају, за митраљезом, чим би чуо да иде Марија, наш страшни див одмах би видео дигнути прст, намрштене обрве и укошене очи, па би га спопао такав зорт, прпа и страх да би незадрживо нагињао у бјежанију само да не чује онај строги гласић: – Но, но, Гаврило...“ (СВ, *Поход на динамит*, 277)

Иронија – [...] „Од засеока до засеока, душо моја, мени за срце прирасте равно четрнаест дјевојака. – Четрнаест! – понови Лазар Мачак и осјети како му је срце за тренутак уплашено застало. – Па шта си онда урадио, казуј брзо? – Онда сам данима мислио што бих и како бих – озбиљно настави пољар. – Ако се једном од њих оженим, остаде њих тринаест, све једна од друге љепша. Шта да радим, де? – И коју си одабрао? – упита Мачак. – Одабрао сам, душо, ону најгору, петнаесту! – уздахну пољар тако дубоко као да црпе воду из бунара. – Какву сад петнаесту?! – препаде се Мачак. – Која ти је то била опет? – Е, то ти је ова љепотица – шаливо запреде старина и потегну из џепа боцу с ракијом. – То је моја вољена женица, Рајка Шљивић. Њој сам остао вјеран све до данашњега дана.“ (СВ, *Гдје су коњу рогови*, 211–212).

Неспоразум – „И таман да распали цукца, кад се однекле створи Војкан и попаде га за руку. – Стој, зар кутлачом по њему. Богме ћемо те вечерас на четној конференцији питати како чуваш хигијену. Пољар остаде чудећи се што се Војкан толико заузима за непозната пса и још га назива „кигијеном“ [...]“ (СВ, *Алкохол, авијација и аналфабете*, 236–237).

Прекомерна дословност – „Чика-Лијане, колико свега има слова? – питао је Војкан. – Онолико колико их је бог дао – одбруси чича [...] Лијан поче да врда. – Има их...ех, таман толико колико треба писмену човјеку, а ја знам још и десетак више. 97 – Охо-хо, па ти си онда надмашио и самог Вука! – узвикну Војкан мислећи на славног научника Вука Караџића. – Не само вука, већ и међеда! – похвали се пољар“ (СВ, *Алкохол, авијација и аналфабете*, 239).

Игра речима – „Е, драга моја, сад је Кушља војна тајна, не смије се чути ни куд иде ни како иде. Тајна, разумијеш, или, како се партизанским језиком назива, конспирација. – Коњ...спирација – измуца жена. – То је, ваљда, тако рекућ, нека коњска тајна, а?“ (СВ, *Кушља креће у рат*, 194); „Маршира, дакле, моћна бакутација, сијева лијево–десно црним очурдама и бобоњи: – Чекај, чекни, чупоглави чичекањо, чвркнућу те четрдесет пута чворноватом мочугом па ће ти на чабрастој главуци одскочити читава чворуга као да те је звекнула бронзана звечка црквене звончине!“ (*Један земљотресни дан*, 482)

Доскочице – „Крава сам ја! – раздра се Лијан дижући се с напором, сав угруван. – Права правцата говеђа крава која не гледа шта јаше! Лаковјерни Стриц одмах остави краву и допаде из мрака до пољара да и њега опипа и лично се увјери је л се чича заиста претворио у оно што каже. – Нијеси крава! – повика радосно. – Немаш рогова на глави! – Ал зато имам говеђи мозак у глави! – доскочи му пољар (СВ, *Чудан поноћни јахач*, 317).

Исмејавање – „[...] око Лијана и краве окупљала се све већа гомила смијача [...] јекну пјесма, вјероватно дошапнута од стране Ђоке Потрка: Шта се оно друмом праши? Кувар Лијан краву јаше“ (СВ, *Чудан поноћни јахач*, 317).

Сарказам – „Еј, друже Војкане, какав је онај човјек који вјерује у рај, у свеце и у друге беспослене ствари? – Па знаш, Гаврешило, он може бити наопако одгојен, затуцан и ћакнут. – Е, то, то треће, ћакнут! – гракну горостас. – Побратиме Лијане, ти си ћакнут! Не, не, него још нешто потпуније: ти си наопако затуцан и одгојено ћакнут! Аха-ха-ха!“ (СВ, *Два грешника на Врбасу*, 322-323).

Сатира – „Ехе, та не можемо баш сви у ратнике – уозбиљи се пољар. – Ево, ја на примјер, тражио сам да идем у митраљесце, а командир ни да чује. Сви су митраљези, каже, заузети. Онда ја тражим неко друго опасно мјесто, а он ће ти: има, вели, код кухиње, њу често гађају из топова и бацача па се нико не смије јавити за куvara. – И ти се јавио? – Јакако, душо! Волим опасност као патак воду. Уопште, страшан сам у боју, само се то досад није запазило зато што сам читавог живота ратовао само с дјечурлијом“ (СВ, *Тајна рука Луњу води*, 202).

Логика као категорија хумора

Апсурдност – „Знајући да се таквој бакици ништа паметно не може доказати ни за шеснаест љетних дана, лукави пољар науми да је збуни нечим необичним. Приђе јој зато сасвим близу и рече јој у повјерењу, тако да се једва чуло до првих кућа сусједног засеока: – Бако, он се добровољно јавио да иде!“ (СВ, *Кушља креће у рат*, 193)

Случајност грешке – „Ах, држ лопова, однесе торбак с ракијом! – повика он испадајући из кухиње. – Држ торбак, однесе лопова с ракијом! Еј, однесе ракија торбак! Држ, не дај, одоше сви, остаде дрво!“ (БЗД, *Један земљотресни дан*, 480)

Аналогија метафора – „Ја сам казао да си ти права биволска мазга – признао је пољар [...] – Ни мени Врбас неће опростити што сам те називао клемпавим куварским мућкалом и бућкалом – рондао је Црни Гаврило искрено се кајући“ (СВ, *Два грешника на Врбасу*, 320).

Коинциденција – „Ако је оно дивље прасе, онда сам ја игуман од манастира Моштанице! – насмија се Војко. – То је најобичније сељачко прасе које си ти хтио, кришом, да клепнеш сикирчетом и ставиш у наш казан. А то се, друже мој, зове пљачка и због ње се у партизанима строго кажњава [...] Ђоко спремно рапортира као на каквој паради: –Друже Војко, писаће овако: Пољар Лијан, четни кувар, срамно пао од руке својих другова због пљачке шареног прасета. Лијан се одједном уозбиљи, протрља очи и закука: – Куку мени, жалоснику, како ме издадоше старе очи! Остарјело се, обневидјело...Ма збиља, је л оно било обично православно прасе ил се ви само шалите? О, људи, па ја умало не погријеших. О-о, види ти мене, несрећника!“ (СВ, *Ево Кушље и Лијана*, 309)

Разочарање – „Пазидер овога травоједа шта клепеће! – загуди Миле Дугајлија и подругљиво се загледа у Стрица [...] Мачак нешто почепрка око мотора и одмах се зачу веселије и брже тутукање. Марица задивљено рашири очи. – Шта, ти то знаш поправити, а? Мачак важно оћута. Умјесто њега јави се Миле: – Е, моја драга, Лазо је прави мајстор, није као тај твој травојед. Марица се кисело загледа у Стрица и одједном повика као да се нечег врло важног сјетила: – Еј, па ти ћеш закаснити у чету, на састанак. Како си то заборавио? Их, баш си прави травојед! Зачуђени Стриц још се није био ни снашао, а Марица се већ створила крај мотора, уз Лазара Мачка“ (БЗД, *Сусрет код вришалице*, 490).

Незнање – „Примијећено је, другови, да и наш кувар, друг Лијан, мало и превише пијуцка алкохол. Ево њега па нек рече није ли то истина. – Е, нека ме на комаде растрга најгори пасји вук ако сам икада и лизнуо тај вражји алкохол! – повика пољар. – Откад за себе знам, ја пијем само мајчицу ракију“ (СВ, *Алкохол, авијација и аналфабете*, 237).

Понављање – „Дабогда се претворио у најобичнијег прасећег магарца ако сам икад чуо да ракију зову тако ружним именом! – узе да куне пољар. – Чуо сам да је зову шљивовица, јабуковача, дудовача, оскорушовача, комовица, клековача, дасковача, пелинковача, траварица, горка, љута, мека, цујка, кукурузовача, кркан, лудара, вратоломка, посестрима, мајчица, блебетуша, земљотресина...“ (СВ, *Алкохол, авијација и аналфабете*, 237)

Тема/ варијација – „Увијек зловољан и припит, злогласни учитељ Паприка уђе у разред и још с врата кисело премјери утишане ђаке и викну: – Хајде, брзо молитву. Госпoде боже наш...Одједном, глас му се пресјече. Спазио је Кушљу како буљи у њега иза школске табле и запањено поновио дижући прст: – Госпoде боже наш...а шта је оно тамо?! Мислећи да учитељ показује на географску карту поред табле, дугачки Стриц спремно се продера из последње клупе: – Молим господине, оно је Балканско полуострво! – Штааа! – још више се забезекну мамурни Паприка. – Зар ово ту што тако блесаво буљи у мене? Шта је то, питам те?“ (СВ, *Кушља, добри коњ*, 190)

Преокрет – „Рођени мој побратиме, видиш како сам ти ја лоше среће. Пођем да тражим боце са алкохолом, а натрчим на мазге с топовима. Да сам тако пошао гдјегод уз поток да купим пужеве, вратио бих се у чету с колоном тенкова“ (СВ, *Гаврилово буре и Лијанове боце*, 297)

Поређења – „У помоћ, овај поједе школски инвентар! Зовите послужитеља, што буљите као крава на мјесец! (СВ, Кушља, добри коњ, 190); Најзад се, богами, и уми па сину као пун мјесец залутао под старе букве (СВ, Путовање с мачком у торбаку, 274); – Добро је, ракија се није поквасила! Жеже као ватра, потпуно је сува, значи“ (*Један земљотресни дан*, 478).

Идентитет као категорија хумора

Импersonализација – „Јеси ли кадгод нешто кувао? – Хе-хе, многом сам ја дјечаку скувао врућу попару кад пусти говеда у туђи кукуруз! – похвали се Лијан. – А знао сам понеком и кашу замијесити, запржити му чорбу, забиберити му ручак, частити га љесковом тараном, начинити од неког питу“ (СВ – *Оде пољар за дјечацима*, 185)

Непријатност – „Охо, шта ће теби војнички опасач, Симукица, роде мој? То ћеш ти лијепо дати свом стрикану Лијану, а ти се снађи и без њега. – Дабоме да ћу дати – одбрунда Симо, скиде опасач, пружи га Лијану, а онда ти истом забринуту отегну. – Ехе, а сад мени спадају чакшире. Шта би сад, стриче? – Придржи их рукама, док се твоји не врате и реци им да ниси имао кад ручка кувати, јер си чакшире држао“ (СВ, *Каменчићи живота и смрти*, 335).

Стереотип „[...] мало-помало, на Кушљи се накупи толико разноврсног пртљага да он почне личити на неку покретну гомилу ратног плијена. Најзад му постане тијесан узан сеоски друм између високих живица или шумска стаза па Лијан изгуби стрпљење и надигне вику: – Еј ви, бездушници, доста је тога. Не може мој Кушља на својим леђима носити читаву револуцију!“ (СВ, *Ево Кушље и Лијана*, 311)

Пре/после – „Мајмуни говеђи, баш сам и ја коњски ован што сам пошао с вама! Нећу више ни секунде да останем с таквим телећим јарцима! Одох ја лијепо кући, у свој запећак, а ви тражите другу будалу која ће вам кувати за устанак! Пољар дуну између бораца, попаде Кушљу за гриву, поведе га десетак метара, а онда...одједном стаде, замисли се и тихо рече: – А куда? У тренутку се сјетио да ни он ни Кушља немају ни куће ни кућишта, ни штале ни јасала, ни простирке ни запећка. –Еј, куда? – викну сад и Николетина као да чита пољареве мисли. Лијан се окрену заједно с коњем и обрати се свима, али више не љутито, већ с рођачким пријекором: – Кокоши једне псеће, молите бога што сам ја један чисти, овијани и просијани пролетер, без крова над главом, без пода под ногама, без пећи пред собом, без дуvara за собом, јер иначе...лијепо бих се ја завукао иза своје фуруне, а ви бисте, мачори пилећи, остали без ручка до краја револуције, а можда чак и даље“ (СВ, *Доље запећак, живио устанак*, 233–234).

Закључак

Омиљени и слављени писац Народнослободилачке борбе и песама и прича за децу, готово да је нестао са полица наших библиотека, његова дела се не прештампавају, о њему се спорадично расправља на трибинама и скуповима, а новије генерације, несклоне књизи, уз његово име повезују најпре онај трагични скок са Бранковог моста, марта 1984. Писац чије је дело нераскидиво везано за настанак, успон и слом једне идеје и једне државе која је ту идеју (декларативно) живела, нашао се заједно са својим делом у тишини полузаборава, као да су са срушеном државом нестали и његови бројни читаоци.

Међутим, новије интерпретације његовог књижевног дела откривају нам једног другачијег и вишезначног Ћопића, често сакривеног иза наслага партизанске реторике, идеологије у коју је веровао и народског хумора, те показују да у делу овог рођеног приповедача постоје многе дубље и трајније литерарне вредности. У српској приповедачкој традицији дело Бранка Ћопића заузима високо место међу врхунским мајсторима приче и приповедања, а поједине приповести антологијске вредности из његових каснијих збирки – циклуса спадају у саме врхунце наше прозе.

Све то нам пружа извесну наду да ће Ћопићево дело бити поново читано и вољено, изнова пронађено и откривено у новом светлу, у једном другачијем и новом контексту. Хумор се код Бранка Ћопића појављује у најразличитијим видовима, ти разноврсни хумористички валери су нешто што је у његовом делу најзанимљивије. Пронаћи ћете шеретски хумор, гдје се

он понаша као неки мангуп, пронаћи ћете подвализијски хумор, гдје користи готово ренесансни модел подвале да би се неко насмијао, пронаћи ћете хиперболички хумор који је доведен до крајњих граница, нарочито када покушава да искаркира или да доведе до невероватног претеривања склоности или особине својих ликова, и имамо наравно и онај нонсенсни хумор, који је најизраженији у оквиру његове дечје поезије.

Хумориста и дете сличним очима гледају свет, ништа им није довољно озбиљно. Дете не познаје, а хумориста не признаје правила живота која су људи давно измислили да се о њих саплићу. Људи без слуха за хумор, у ствари, су страшно осиромашени за ведру димензију живота.

Литература

- Вукић, А. (1995). *Слика света у приповеткама Бранка Ћопића*. Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Габријел, Л. (1999). *Уметност смеха*. Београд: Дерета.
- Јевтић, М. (2000). *Приповедања Бранка Ћопића*. Бања Лука: Глас српски.
- Маџановић, В. (1988). *Бранко Ћопић, казивање савременика*. Београд: Стручна књига.
- Маџановић, В. (1988). *Бранко Ћопић: живот и дело*. Београд: Стручна књига.
- Марјановић, В. (1988). *Бранко Ћопић: романи*. Београд: Стручна књига.
- Марјановић, В. (1987). *Бранко Ћопић у светлу књижевне критике*. Београд: Стручна књига.
- Микић, Р. (1994). Неземаљски видици у „Башти сљезове боје”, у: *Књижевне новине*. Београд. 884.
- Милановић, Б. (1983). Роман Бранка Ћопића, поговор у: *Пролом*. Београд: Нолит.
- Пековић Р. (2000). *Суданије Бранку Ћопићу 1950-1960*. Бања Лука, Београд: Књижевни атеље.
- Ћопић, Б. (1998). *Башта сљезове боје*. Београд: Драганић.
- Ћопић, Б. (2014). *Бранко Ћопић*. прир. Стојан Ђорђевић. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске.
- Ћопић, Б. (1964а). *Пјесме. Пјесме пионирке*. Београд – Сарајево: Просвета – Свјетлост – Веселин Маслеша.
- Ћопић, Б. (1964б). *Пионирска трилогија (Орлови рано лете. Славно војевање. Битка у златној долини)*. Београд – Сарајево: Просвета – Свјетлост – Веселин Маслеша.
- Ћопић, Б. (1964в). *Приче испод змајевих крила*. Београд – Сарајево: Просвета – Свјетлост – Веселин Маслеша.
- Ћопић, Б. (1964г). *Босоногo детињство (Приче занесеног дјечака. Магареће године. Приче партизанке. Вратоломне приче)*. Београд – Сарајево: Просвета – Свјетлост – Веселин Маслеша.
- Ћенгић, Е. (1987). *Ћопићев хумор и збиља I–II*. Zagreb: Globus.

SOURCE OF LAUGHTER IN ĆOPIĆ'S WAR NOVELS FOR CHILDREN

Summary

Branko Ćopić dedicated his works to the people in the environment he grew up in, and these works shaped him into a storyteller who writes about his native land with much warmth and love. He dedicated himself to introducing readers to people who were in awe of small things. Ćopić generally wrote about war topics, and so did characters in his works. An important part of his works was humor.

Ćopić ensured the durability of his writing and creative skills in unforgettable works such as "The Adventures of Nikoletina Bursać" and "The Marshmallow Color Garden." In "The

Marshmallow Color Garden" he described his childhood and showed his homeland through many sad, melancholy and humorous moments.

Over the years, the value of Ćopić's literature has been shown to be great, his humor pervading the most mundane of life's troubles. Ćopić also laughs when he should cry. His laughter is specific, his laughter is through tears, he describes reality through all the troubles of life, and when his dear grandfather dies and when people are killed at the front, and then when there is no bread, Ćopić finds humor in everything and associates it with tragedy.¹

Ćopić is by nature a gentle and noble poet, who comes from the hills of the hills, but still remained a child in his soul, fantasizing about nature and the animal world.

In Ćopić's language, there is he himself: a part of native logic and thinking and speaking, an echo of patriarchal ethics, a personal skill and a gift to "create words", and place them in their rightful place. Ćopić builds a specific character in the language; with it he mocks the reader and brightens his sadness lyrically enriching him, hiding the meanings and phenomena that life brings on a variety of occasions.²

In semantic and syntactic terms he is infallible: the meaning of some words, though regional and local, is always meaningful and logical, and the sentence in monologue and dialogue flows with the dynamics of folk eloquence.

Keywords: *Ćopić, humor, war novels for children.*

¹ Jevtić, Miloš: Pripovedanja Branka Ćopića, Glas srpski, Banja Luka, 2000. p. 124

² Vukić, Ana: Slika sveta u pripovetkama Branka Ćopića, Institut za književnost i umetnost, Beograd, 1995. p. 54